

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

РАРОГ Юрій Васильович

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У ГАЛУЗІ ВУЗІВСЬКОЇ НАУКИ

В УКРАЇНІ У 80-Х - НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ

07.00.01 - історія громадських рухів

та політичних партій

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового

ступеня кандидата історичних наук

Дніпропетровськ - 1994

00778625 (Z)

Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної історії Харківського політехнічного університету.

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор
ОЛІЙНИК Микола Миколайович

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор
ВОЛЕБРУХ Анатолій Григорович
- кандидат історичних наук, доцент
БРИТАН Володимир Терентійович

Провідна установа - Харківський державний університет

Захист відбудеться "17" червня 1994 р. о 13⁰⁰
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 053.24.03
по присудженню наукового ступеня кандидата історичних наук в
Дніпропетровському університеті /м. Дніпропетровськ, пр. Га-
гаріна, 72, аудиторія 604/.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "12" грудня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

І.О. Кривий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Загально відомо, що наприкінці 20-го сторіччя особливого значення для суспільства набуває розвиток науки, утворення ефективної системи стимулювання науково-технічного прогресу і впровадження наукових розробок у життя. Ці задачі особливо актуальні зараз, у зв'язку з фундаментальними змінами, які відбуваються в Україні. Забезпечити підйом економіки нашої незалежної держави і вихід її на передові рубежі серед розвинутих країн світу може тільки найширше використання у народному господарстві досягнень науково-технічного прогресу.

Важливе місце у вирішенні цих проблем належить вузівській науці. Вузівський сектор науки має всі можливості щоб стати вагомим фактором і резервом прискорення науково-технічного прогресу. На початку 80-х років в українських вузах було зосереджено біля 50% науково-педагогічних працівників республіки.

Довгий час значення вузівської науки недооцінювалось. Науковці не мали достатніх можливостей для творчої роботи. На їх наукову діяльність впливали ідеологічні пріоритети керівництва СРСР. Все це знижувало соціальний статут вузівського вченого і ефективність його наукової роботи. Тепер, у надзвичайно складному стані, переборюючи великі труднощі, вузівські вчені наполегливо працюють по оновленню цього важливого сектора науки і виходу його на нові якісні рубежі. Це дозволить йому відігравати відповідну роль в розвитку нашої держави, підвищенню життєвого рівня народу.

Досвід розвинутих країн показує, що саме вузівська наука є основою наукових комплексів. На її припадає більша частина фундаментальних та пошукових досліджень. Проблеми вузівської науки потребують серйозного вивчення і теоретичного узагальнення, яке б враховувало специфіку питання і ситуацію, в якій опинилося суспільство. Щоб сформулювати нову економічну науково-технічну політику держави, необхідно ретельно вивчати досвід минулих років. На думку автора ключ до розуміння проблем, які зараз стоять не тільки перед вузівською наукою, а й суспільством взагалі, знаходиться у вивченні досвіду 80-х років. Все це підказало вибір теми, її наукову і практичну актуальність.

Обґунтування періоду дослідження. Історія розвитку вузівської науки, проблеми, які пов'язані з цим настільки складні, що охопити все це у межах однієї роботи майже неможливо. Тому автор вирішив обмежити слоз дослідження терміном 80-х – початку 90-х років. Ці роки насичені виключно важливими подіями у політичному, соціальному та економічному житті країни, які відкрили принципово новий етап в історії України. Цей етап поставив перед народом дві основні проблеми: завовання незалежності та створення ефективноі ринковоі економічноі системи.

Період 80-х років став своєрідним підсумком всієї державноі науково-технічноі політики за минулі десятиріччя Радянської влади. В цей час остаточно сформувалася державна система управління вузівською наукою. Це дозволяє дати всебічний аналіз її можливостей, виявити позитивні та негативні сторони щоб використати цей досвід у майбутньому.

В країні відбувалися складні, суперечливі пошуки нових шляхів розвитку вузівської науки і взагалі всього суспільства. Додаючи розгубленість, нерозуміння і явні протидії народжувалися нові ідеї, відпрацьовувались і перевірялися життям нові форми та методи роботи.

Опираючись на досвід 80-х років можна більш зважено аналізувати нову державну науково-технічну політику, яка бере свій початок з прийняття у 1991-1992 роках законів: "Про освіту" та "Про основи державноі політики в сфері науки і науково-технічноі діяльності". Вивчення досвіду 80-х років дає багато можливостей для порівнянь, узагальнень і корисних висновків.

Ступінь науковоі розробки проблеми. Недооцінка вузівської науки керівництвом держави привела до недостатньоі уваги до неї з боку дослідників. Вони більше вивчали досягнення академічних та галузевих науково-дослідних інститутів. Винятком можна вважати роботи О.Н. Дуліба та І.С. Бика, які присвячені виключно проблемам вищої школи¹.

¹ Бик І.С. Проблемы организации и эффективности научной деятельности в вузах. – К.: Изд-во Высшая школа, 1982. – 255 с., Дуліба О.Н. Актуальные проблемы развития высшей школы в современных условиях. – К.: Изд-во при КГУ, 1981. – 52 с.

Крім того є певна кількість праць відомих істориків: А.В.Лихолата, В.Ф.Остафійчука, А.Г.Слюсаренка та інших, в яких досліджуються загальні проблеми розвитку науки і техніки, інтеграції науки і промисловості. В них можна знайти цікавий матеріал і по вузівській науці, конкретні приклади значних досягнень вузівських вчених, які виводили радянську науку на передові рубежі у світі по багатьом напрямкам.

Позитивним моментом в цих дослідженнях було те, що їх автори використовували значний обсяг фактичного матеріалу, висвітлювали дійсні успіхи радянських вчених. Наводилися численні приклади швидкого впровадження ефективних розробок у виробництво. Певне значення має те, що в цих роботах є обмежена критика недоліків і труднощів, які виникали в процесі наукової діяльності та впровадження наукових розробок у виробництво. Всі ці праці звертали увагу громадськості на велике значення, яке має розвиток науки для суспільства. Тільки на шляху науково-технічного прогресу можна було вирішити проблеми, що стоять перед Україною: ефективний розвиток промисловості, підвищення добробуту населення, усунення загрози екологічної катастрофи і таке інше. Крім того автори в основному вірно розкривали фактори прискорення розвитку науки: поширення наукової інтеграції, пошук нових організаційних форм наукової діяльності, зв'язок з виробництвом, пропаганда досягнень науки.

В той же час ці роботи мають і значні недоліки. Не аналізувалася критично існуюча соціально-економічна система. Не викривали наслідки впливу тоталітарних ідей на розвиток науки і взагалі відношення до науки у суспільстві. Не показували вади та недоліки існуючої системи управління наукою. Не вивчалася серйозно проблема розірваності галузів науки і шляхи подолання її. Залишалися без критичного аналізу помилки в науково-технічній політиці КПРС.

1. Жамин В.А. Научно-техническая политика КПСС. - М.: Изд-во Советская Россия, 1985. - 157; Лихолат А.В. Важнейшая задача экономической стратегии. - Львов.: Изд-во Высшая школа при ЛГУ, 1983. - 187; Остафійчук В.Ф. У боротьбі за науково-технічний прогрес. - К.: Політ. літ-ра; 1980. - 205 с.; Слюсаренко А.И. КПСС и прогресс науки в развитии социалистического общества. - К.: Изд-во Высшая школа, 1978. - 199 с.; Политика партии в области науки. - К.: О-во Знание СССР, 1982. - 24 с.; Слюсаренко А.И., Гусев В.И. В борьбе за повышение эффективности научных исследований. - К.: О-во Знание, 1982. - 23 с.

У другій половині 80-х років у суспільстві почало поступово зростати розуміння життєвої необхідності розвитку науки. Більше уваги почали приділяти і проблемам вузівських вчених. В цей час виходять у світ історичні дослідження Г.Н.Глуценка, В.А.Кондратюка, А.А.Нестеренка, В.К.Орла, В.Ю.Шевченка та інші¹. В них з дещо нових позицій періоду Перебудови автори звертали увагу на деякі серйозні проблеми, які гальмували науково-технічний прогрес в країні: несприйнятливість народного господарства до наукових досягнень вчених, недостатня увага керівництва країни до вузівської науки, відсутність необхідної матеріальної зацікавленості вузівських вчених в результатах своєї праці, внаслідок чого цей сектор науки не міг розвиватись і працювати з повною віддачею. Вперше в цих роботах було поставлено питання про відставання країни у науково-технічному розвитку.

Але взагалі критика недоліків мала фрагментарний характер. Історики ще не змогли в своїх дослідженнях зробити аналіз фундаментальних причин кризових явищ у науці. Недоторканою для критики залишалася вся політична і соціально-економічна система суспільства, діяльність його політичного ядра – Комуністичної партії.

Поступово, з розширенням в країні процесів демократизації, з'явилися історичні дослідження, в яких вже досить критично оцінювалися досягнення минулих років, переваги так званої "соціалістичної" науки. При цьому в них не принижуються дійсні успіхи вузівських вчених, які в складних умовах, часто тільки за рахунок ентузіазму робили свою справу, підтримуючи високий міжнародний авторитет радянської науки.

Так в роботах Л.Н.Андруховича, Л.М.Бесова, В.Т.Британа, Е.А.Казакова, Л.О.Каніщенка, З.В.Микишиної, М.В.Оніщука, Т.Я.Старченка, І.П.Яковлева та інших робляться спроби об'єктивно проаналізувати

¹ Глуценко Г.Н., Орел В.К. Ускорение научно-технического прогресса в СССР, несостоятельность буржуазных концепций. – К.: Знание, 1988. – 47 с.; Кондратюк В.А. Техническому творчеству молодежи – партийную заботу. – К.: Изд-во Высшая школа, 1987. – 170 с.; Нестеренко А.А., Пастер П.И. Развитие материально-технической основы перестройки. – К.: О-во Знание, 1989. – 48 с.; Шевченко В.Ю. Научно-технический прогресс и реализация преимуществ социализма. – К.: Изд-во Высшая школа при КГУ, 1987. – 62 с.

всю державну, а фактично – партійну науково-технічну політику¹. Розкриваються серйозні помилки, особливо це відноситься до розвитку вузівської науки. Певне місце в цих дослідженнях приділяється вивченню нових тенденцій, які з'явилися в розвитку і діяльності вузівської науки з початком перебудовчих процесів в СРСР. Історики науки стали більше уваги приділяти вивченню розвитку вузівської науки в розвинутих країнах. Посилилась рекомендаційність їх досліджень.

В своїх роботах вчені пропонують реальні шляхи розв'язання проблем, які гальмують розвиток вузівської науки, хоча й не завжди ставляться досить критично і з глибоким аналізом до нових тенденцій.

Треба відмітити, що крім безумовно позитивного, що є в роботах цього періоду, вони мають і недоліки. Ці дослідження вийшли в світ ще у той час, коли автори були ще не в змозі повністю проаналізувати весь період. Деякі тенденції розвитку вузівської науки тільки народжувались і потрібен був час, щоб вони себе достатньо проявили. Крім того в цих роботах відсутній аналіз деяких важливих аспектів, вивчення яких сприяло б більш повному висвітленню проблем розвитку вузівської науки.

Перш за все хотілося б відмітити, що в цих роботах була відсутня загальна концепція реформування вузівської науки: системи управління, кадрового забезпечення, фінансування то що. Не було з'ясовано, яке місце вона повинна займати в існуючому науковому комплексі країни. Як треба змінити всю науково-технічну політику держави, щоб вона відповідала потребам часу і враховувала особли-

¹ Андрухович Л.Н. Научно-технический прогресс – пути ускорения. – М.: Изд-во о-ва Знание, 1987. – 48с.; Бесов Л.М. Научно-технический прогресс в промышленности Украины: опыт и проблемы партийного влияния. – Х.: Изд-во Основа, 1990. – 134 с.; Британ В.Т. Организация вузівської науки: досвід і уроки. – К.: Либідь, 1992. – 168с.; Казаков Е.А., Присняков В.Ф. Научные кадры и их подготовка. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1991. – 92с.; Каніщенко Л.О., Литвин В.М. Вища школа: шляхи перебудови. – К.: Т-во Знання УРСР, 1988. – 48 с.; Микишина З.В. Организационно-экономические методы управления научно-техническим прогрессом в регионе. – К.: Изд-во Наукова думка, 1989. – 140с.; Онищук Н.В. Методы государственного управления внедрением научно-технических достижений. – К.: Изд-во Наукова думка, 1990. – 96 с.; Старченко Т.Я. та інші. Вища школа на шляху оновлення. – Львів: Вид-во Світ, 1991. – 128 с.; Яковлев И.П. Вуз, предприятие, НИИ: пути интеграции. – Л.: О-во Знание, РСФСР, 1989. – 16 с.

вості української економіки. Крім того немає загального погляду на напрямки реформ в економічній і політичній системі суспільства і заходи, за допомогою яких керівництво держави спроможно було б забезпечити випереджаючі темпи розвитку вузівської науки і науки загалом.

Погіршення економічної та політичної ситуації в Україні, підштовхнуло науковців активізувати пошуки шляхів вирішення проблем науки і суспільства. У Верховній Раді України, на конференціях, в періодичній пресі вони своїми виступами привертають увагу керівництва держави і народу України до катастрофічного становища науки.

Хотілося б виділити діяльність академіків Б.Є.Патона, П.Кислого, які використовуючи свій досвід і авторитет намагаються відстояти інтереси науки. В своїх статтях вони формулювали і обґрунтовували необхідність пріоритетного розвитку науки. Провідну роль при цьому повинна зіграти, на їх думку Академія Наук України, як керуючий і координуючий центр всієї української науки.¹

Деякі інші точки зору дотримуються Г.Ю.Грабович, І.С.Тарапов, О.О.Богачев та інші. Вони вважають, що треба енергійно долати всі перешкоди між різними галузями науки і розпочинати фундаментальну реформу її структури. Метою цієї реформи є повернення "великої науки" у вищу школу, встановлення необхідної рівноваги між державним керівництвом та підтримкою науки і самостійністю наукових установ та вчених.²

Загально філософські проблеми науки і суспільства, зберігання інтелекту народу розглядає в своїх статтях доктор економічних наук Ю.Канигін. Він висвітлює фундаментальні зв'язки між розвитком

¹ Патон Б.Є. Про основні завдання АН України на сучасному етапі // Вісник АН України. - 1993. - № 8. - С. 3-11; Кислий П. Лаври науки і терни реорганізації // Вісн. - 1993. - № 4. - С. 3-17.

² Грабович Г.Ю. Інституційне обличчя науки // Вісник АН України. - 1993. - № 1. - С. 75,76; Тарапов І.С. Засідання Президії АН України // Вісник АН України. - 1992. - № 6. - С. 15,16; Страдинь Я.П. Велика і мала наука // Вісник АН України. - 1992. - № 2. - С. 38-41; Кошовець О. Розвиток науки і перетворення в суспільстві // Вісник АН України. - 1993. - № 3. - С. 95,97.; Богачев О.О., Карпов В.І., Салтисов І.В. Організація науки в умовах переходу до ринкової економіки // Вісник АН України. - 1993. - № 2. - С. 30-36.; Снопіренко В.І., Депенчук Л.П. Організація науки: державне управління чи самоврядування // Вісник АН України. - 1993. - № 1. - С. 23-32.

народу, держави і відношенням до науки, до створення інтелектуальної еліти суспільства.¹

Історіографічний огляд літератури показав, що нема узагальнюючої праці, яка б вивчала і аналізувала державну політику по розвитку вузівської науки у 80-х – початку 90-х років. Більшість авторів згаданих робіт тільки поверхово торкалися проблем вузівської науки. На розробку деяких аспектів значний вплив мали методологічні, ідеологічні традиції та політична ситуація тих років. В той же час за допомогою вказаних робіт у автора з'явилася можливість шляхом співставлення і критичного аналізу з позицій нинішнього часу об'єктивно підійти до проблем розвитку вузівської науки. При цьому автор намагався опиратися тільки на критерії історичної істини.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є комплексне вивчення за допомогою документів державних і партійних організацій різного рівня, матеріалів науково-дослідної діяльності технічних вузів України – державного керівництва розвитком вузівської науки у 80-х – початку 90-х років. При цьому автор не намагаючись висвітлити всі аспекти цієї складної проблеми ставить перед собою такі завдання:

- показати процес формування структур бюрократичної системи керівництва вузівською наукою і яке значення це мало для її розвитку;
- вивчити і проаналізувати кадрову політику державних та партійних органів у галузі вузівської науки, дати оцінку принципам відбору та підготовки наукових кадрів;
- розкрити причини відставання матеріально-технічної бази вузів від потреб наукового розвитку;
- проаналізувати діяльність державних, партійних органів та вузів по підвищенню ефективності наукових досліджень, пошуку раціональних форм інтеграції та інформації, впровадженню науково-технічних досягнень у виробництво.

Джерельну базу дисертації складають праці істориків, які присвячені проблемам розвитку вузівської науки і науки взагалі. В

¹ Канигін Ю. Інтелект народу // Вісник АН України. – 1993. – № 7. – С. 37-47; Інтелектуальне відродження напів // Віче. – 1993. – № 6. – С. 49-57.

роботі використовуються документи органів державної влади України і Радянського Союзу, матеріали діяльності центральних, місцевих партійних і громадських організацій. Важливим джерелом для збору інформації є статистичні видання і збірники, які містять у собі данні по розвитку науки і народного господарства. Ще один комплекс використаних автором джерел становлять матеріали періодичної преси: центральні, місцеві та багатотиражні газети, наукові і науково-публіцистичні журнали.

В процесі підготовки дисертаційної роботи автор використовував матеріали фондів 14 центральних і місцевих архівів України і Російської Федерації. Крім того важливим джерелом корисної інформації для дослідника є дисертації істориків та інших спеціалістів по проблемам, які мають відношення до теми цього дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження складає система поглядів, яка відображає гуманітарні принципи розбудови цивілізованого українського суспільства. Її складовою частиною є підходи та принципи, що викладені в працях вітчизняних та зарубіжних авторів, які працювали і працюють над проблемами розвитку науки, зокрема вузівської, наукознавства та історії науки і техніки.

Спираючись на висунуті ними загальнометодологічні принципи, дисертант користувався прийнятими в історичній науці методами порівняльно-історичного та системного аналізу документів і літератури, методами історичних аналогій, ретроспективного і логічного аналізу фактів та явищ.

Наукова новизна дисертації. Ця робота – перша в історичній літературі спроба аналізу і узагальнення державної політики по розвитку вузівської науки на найбільш складному перехідному етапі історії України. Охоплюється вся система факторів, що впливали на вузівську науку, а не окремі аспекти.

В дисертації зроблена спроба розкрити як позитивні так і негативні сторони діяльності Компартії Радянського Союзу, як організації, яка формувала державну науково-технічну політику. Дан аналіз діяльності нинішнього державного керівництва в цьому напрямку.

При вивченні вказаних проблем значна увага приділялася роз-

криття зв'язків і взаємозалежності між політичними, економічними, соціальними процесами, які мали місце у суспільстві та розвитком вузівської науки.

В дисертації знайшли своє відображення недостатньо або зовсім не вивчені аспекти теми: формування системи управління вузівською наукою. Новизна цього дослідження ще й в тому, що більшість матеріалів які використовувалися з архівних фондів, періодичної преси та інших джерел введено в науковий обіг вперше. Нову наукову інформацію несуть проведені історіографічний аналіз літератури по цій темі, висновки і практичні рекомендації, які були сформульовані в дисертації.

Науково-практичне значення дослідження. Матеріали дисертації поширюють уявлення про державну політику по розвитку вузівської науки у 80-х - початку 90-х років. Доводять виключну важність успішного рішення пов'язаних з цим проблем для ефективного розвитку Української держави на перехідному етапі. Результати і матеріали дослідження можуть використовуватись в учбових посібниках, вузівських курсах лекцій по історії України та історії розвитку науки і техніки. Висновки і наукові рекомендації, які випливають з результатів досліджень, можуть бути корисними для уряду України, керівництва вищої школи, вузівських вчених при вирішенні питань розвитку вузівської науки і науки взагалі, при формуванні науково-технічної політики держави.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається з вступу, двох глав, заключення, списку джерел і літератури та додатків.

У вступі обґрунтована актуальність і наукова значимість проблеми, визначений ступінь її наукової опрацьованості, охарактеризована джерельна база дослідження, сформульована його мета і завдання, викладені основні положення, що винесені на захист.

У першій главі "Діяльність державних органів по розвитку наукового потенціалу вузів", розкриваються основні напрямки державної політики по підвищенню можливостей вузівської науки - важливого фактора прискорення науково-технічного прогресу в країні. Автор аналізує три основні складові частини від яких

залежить рівень наукового потенціалу: система управління, кадри і матеріально-технічне забезпечення.

У першому параграфі "Адміністративно-командна система керівництва вузівською наукою та її зміцнення" характеризується ця громіздка бюрократична система. Вона була багатоповерховою і дуже заплутаною, але на той час забезпечувала необхідний рівень управління і виконавчої дисципліни. Робилося це різними засобами.

Держава широко застосовувала методи всеохоплюючого контролю і тотального планування. Використовувались також деякі форми "соціалістичної демократії". Але на той час такими засобами вже було неможливо вирішити проблеми, які стояли перед вузівською наукою. Адміністративні методи майже не спрацьовували.

Процес усвідомлення цього був досить тривалим. Тільки у 1987 році, разом з початком фундаментальних реформ в країні, починаються зміни і в системі управління вузівською наукою. Не завжди ці зміни мали позитивні наслідки. Бюрократична система ще більше розширювалася, з'являлись нові керуючі і контролюючі органи.

Автор відмічає, що в той же час набували сили і позитивні процеси. Отримали більше самостійності республіканські установи. Важливі зміни відбулись у співвідношеннях з партійними органами. На основі вивчення фактичного матеріалу в дисертації робиться висновок, що в ці роки не вдалося створити нову ефективну систему керівництва вузівською наукою, а помилки керівництва країни тільки погіршали ситуацію.

У другому параграфі "Кадрова політика у вузах в 80-х роках" встановлюється, що робота з кадрами завжди була під пильним оком партійних органів. Існувала система номенклатурних посад, які затверджувались тільки в обкомах та міськомках партії.

Критерії підбору кадрів на початку 80-х років залишились досить архаїчними. Вирішальне значення мала партійність кандидата, відданість ідеям марксизму-ленінізму. Такий підхід мав значні негативні наслідки, тому, що часто талановиті вчені і

перспективні адміністратори не підпадали під ці критерії.

В дисертації показується, що на початку 80-х років суттєво знизився соціальний статус вчених та працівників вищої школи. Причинами цього були недостатня матеріальна зацікавленість науковців в результатах своєї праці та відсутність творчих перспектив. У тоталітарному суспільстві, як правило, недооцінюють роль науки. Її фінансування в СРСР значно відставало від рівня розвинутих країн Заходу. Бузівські вчені отримували невисоку заробітну платню.

Не тільки матеріальні причини відігравали роль у зниженні престижу наукової праці. Моральна вдовolenість від роботи для багатьох вчених дуже важлива. Вони бачили, що їх наукові досягнення часто нікому непотрібні, або впроваджуються з великими перешкодами на 1-2 підприємствах.¹

Вирішити ці проблеми намагались за допомогою традиційних адміністративних засобів: посилення контролю державних і партійних органів за підготовкою, відбором та використанням наукових кадрів, складання в вузах планів підготовки фахівців вищої кваліфікації, проведення егестаций то що.

Потреби розвитку науки вимагали докорінної зміни засад кадрової політики. Цей процес розпочався у 1987 році. Було прийнято кілька постанов ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР в яких проголошувалось нове відношення до наукових працівників. Визнавалось велике значення інтелектуальної еліти для розвитку суспільства. Науковців закликали бути сміливими та ініціативними.²

Можна було б сподіватись, що становище вузівської науки повинно було б покращитись. Насправді було інакше. Саме в ці роки вузи зазнали найбільших кадрових втрат. Значно скоротилась чисельність бажаючих займатись наукою. З переходом на госпрозрахунок підприємства почали відмовлятися від співробітництва з вузами. Загроза масового безробіття серед науковців стала реальністю. Крім того значна кількість перспективних талановитих вчених особливо молодих, почали переходити до

¹ Архів МВ ССР України. Ф.4621, Оп.13. Спр.112-180. АФк.155,156.

² Бюллетень МВССО СССР. - 1987. - № 6. - С. 17, 31-36.

різних приватних підприємств, кооперативів, а то й завсім виїжджати за кордон.

На основі аналізу цих фактів в дисертації робиться висновок, що керівництву країни не вдалося у 80-х роках вирішити кадрові проблеми вузівської науки. Навпаки, стан справ ще більше погіршавля.

У третьому параграфі "Матеріально-технічна база вузів, та її розвиток" показується діяльність державних органів, вузів по матеріально-технічному забезпеченню досліджень. В той час існували тільки три можливості для цього: державне фінансування, прибуток від госпрозрахункових НДР, отримання устаткування від галузевих міністерств та відомств.

На початку 80-х років був взятий курс на скорочення державних витрат на наукове обладнання. Держава фактично перекладала турботи по розвитку МТБ вузів на вчених. Наслідки такої недалекоглядної політики були невтішними. Устаткування старіло і не відповідало вимогам часу. Оновлення відбувалось дуже повільно. Ще більш загрозлива ситуація складалася у будівництві. Його обсяг для вузів скорочувався щорічно. Але, навіть ці зменшені плани постійно не виконувались.¹

В кінці 80-х років вузи отримали більше можливостей для розвитку своєї матеріально-технічної бази. Але саме в ці роки виші навчальні заклади опинились у найбільш скрутному стані. Обладнання старіло, а нового неможна було отримати не тільки від центральних державних органів, а й від міністерств та підприємств.²

Факти наведені в дисертації дають змогу автору зробити висновок, що державна політика по розвитку МТБ вузівської науки виявилася невдалою, хоч в ці роки і були знайдені деякі перспективні шляхи вирішення цієї проблеми.

У другій главі "Основні напрямки державної політики по підвищенню ефективності вузівських наукових досліджень" автор

¹ Центральний державний архів економіки Російської Федерації. Ф. 5480. Оп. 9. Спр. 2597. Арк. 207; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 1638. Арк. 2.

² "Вопросы экономики", в-во АН СРСР.-1989.-№8.-С.119; "Вестник высшей школы", в-во МВССО СРСР.-1990.- № 7.- С. 64.

розкриває методи, за допомогою яких, держава намагалася підвищити віддачу вузівської науки. На його думку доцільно виділити три напрямки діяльності державних органів, кожному з них присвячений окремий параграф.

У першому параграфі "Розвиток наукової інтеграції" на фактичному матеріалі аналізуються різні форми інтеграції та співробітництва, дається критика адміністративних засобів їх впровадження, показується як з роками змінювалися державні пріоритети. Значну увагу приділяє автор вивченню загальних проблем співробітництва різних секторів науки та виробництва. Факти доводять, що зв'язки з академічною наукою в ці роки були відносно тісними й ефективними. В той же час при співробітництві з галузевими НДІ виникало чимало перешкод. Численні бюрократичні перешкоди виникали на шляху розвитку кооперації з іноземними науковими установами.

У 80-х роках використовували багато різних форм інтеграції. В той час, автор також звертає увагу на те, що впровадження їх у життя залежало не стільки від наукової та економічної необхідності, скільки від суб'єктивних рішень партійного і державного керівництва.

Новий етап в розвитку інтеграції вузівської науки розпочався з 1987 року. Це було викликано фундаментальними змінами, які відбувались в радянському суспільстві. Вони мали досить суперечливий характер, що відображалось і на вузівській науці. З 1989 року вона переведена на госпрозрахунок і самофінансування. Нові умови вимагали нових форм роботи. Такі форми скоро з'явилися. Особливу активність в цьому проявляли різні молодіжні організації, які діяли, як правило, при комсомольських органах. Вони активно переводили науку на ринкові засади.

В той же час виникають і негативні тенденції. В ці роки починається процес руйнації налагоджених зв'язків, особливо між наукою та виробництвом. Підприємства почали відмовлятися від вже укладених угод. Особливо важко було підтримувати зв'язки з іншими республіками та регіонами.

У другому параграфі "Розширення інформаційної діяльності вузів" розкриваються основні напрямки пропагандистської та патентно-ліцензійної роботи вузівських вчених, яка відіграє

важливу роль в розширенні зв'язків з іншими секторами науки, встановленні міцного співробітництва з підприємствами та у створенні умов для швидкого впровадження наукових розробок у виробництво.

Підприємства працювали в жорстких умовах директивної економіки і не були зацікавлені у широкому освоєнні наукових розробок. Цілком логічно в тих умовах була орієнтація всіх засобів пропаганди не на виробників, а на посадових осіб відповідних міністерств та відомств. Така вузько спрямована пропаганда була більш ефективною, тому що керівники міністерств могли внести наукові розробки в плани.

Незважаючи на об'єктивні труднощі вузи вели в 80-х роках досить широку пропаганду наукових досягнень своїх вчених. Для цього використовувались різні форми і методи, важливу роль відігравала преса. Ця діяльність вузів координувалась і контролювалась органами, які входили в державну систему науково-технічної інформації.

Перехід наприкінці 80-х років народного господарства і науки на госпрозрахунок приніс як нові можливості, так і нові проблеми. Почали створюватись нові організації НТІ на комерційних засадах.¹ Вони діяли більш активно, використовували нові форми пропаганди та патентно-ліцензійної роботи. Разом з тим ще не склались цивілізовані ринкові відносини та й інтерес до науково-технічної інформації суттєво знизився.

Опираючись на факти, в дисертації робиться висновок, що у 80-х роках, незважаючи на всі бюрократичні перешкоди були знайдені перспективні форми інформаційно-пропагандистської та патентно-ліцензійної роботи. В той же час не вдалось створити загальну державну ефективну систему НТІ, що суттєво ускладнювало наукову діяльність вузівських вчених.

У третьому параграфі "Розробка шляхів прискорення впровадження наукових досягнень у виробництво" вивчається останній етап і вирішальна ланка наукової діяльності вузів. Вона показує як ефективно діє наука і наскільки сприйнятлива до науково-технічного прогресу економічна система держави.

¹ Архів Ради Міністрів України. Ф.Р-2. Оп.15. Спр.993. АРК.62. НТІ - науково-технічної інформації.

Зібраний матеріал свідчить, що проблема впровадження та використання науково-технічних досягнень завжди була дуже складною для адміністративно-командної радянської економіки. Її занадто централізований характер зменшував можливості використовувати наукові розробки. Це приводило до своєрідної ситуації, коли було вигідно впроваджувати тільки невеликі розробки, які не вимагали значних витрат.

Держава намагалась боротись з цими явищами, використовуючи переважно бюрократичні методи, посилюючи адміністративний тиск. Широко пропагандувався перехід на програмно-цільовий метод постійного планування. Пропонували підвищити ефективність соціалістичного змагання і таке інше.

У 1987 році були прийняті рішення вищого політичного керівництва СРСР, у відповідності з якими з 1989 року вузівська наука почала діяти на засадах госпрозрахунку. В нових умовах з'явилися можливості для появи різноманітних комерційних та напівкомерційних організацій. Вони не тільки проводили наукові дослідження, а й впроваджували їх результати у виробництво. Крім того ці організації активно займалися зовнішньоекономічною діяльністю.

Керівництво сподівалось, що тепер проблеми вузівської науки будуть вирішені. Але це була велика помилка. На початку 90-х років вузівська наука опинилась у катастрофічному стані. Підприємства розривали старі зв'язки з вузами. З'явилась реальна загроза масового безробіття для вчених. Найбільш талановиті і молоді з них почали активно переходити в кооперативи. Ефективність вузівської науки значно знизилась.

В заключенні підводяться підсумки дослідження. Його результати дозволяють зробити висновок, що період 80-х - початку 90-х років був одним з важливіших в історії розвитку вузівської науки, у житті українського народу. Він був наповнений складним і суперечливим переходом від тоталітаризму до нового цивілізованого суспільства. В ці роки був накопичен важливий досвід.

В заключенні сформульовані рекомендації, які можуть допомогти уряду України, керівництву вузів та вузівським вченим в цей скрутний час підняти ефективність не тільки вузівської

науки а й науки взагалі, зберігти і покращити величезний інтелектуальний потенціал, який поки що має Україна.

Ці рекомендації не можуть охопити всього комплексу проблем пов'язаних з розвитком вузівської науки. Але автор сподівається, що в них є досить раціональні і корисні моменти. Їх можна використати при розробці ефективної науково-технічної політики в Україні.

Апробація роботи. Тема дисертації була ухвалена Президією Української Ради по координації науково-дослідних робіт. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедр політичної історії Харківського політехнічного університету та Харківського державного університету, де отримала позитивну оцінку. Основні положення дослідження були представлені у виступах і доповідях на кількох республіканських, обласних та вузівських конференціях. /Актуальні питання історії України. "Багаліївські читання" /м. Харків, 1992 р./, Республіканська конференція "Політична думка в Україні: минуле і сучасність" /м. Київ, 1993 р./, Республіканська конференція "Викладання історії науки і техніки в вузах України" /м. Київ, 1993 р./.

Основний зміст дисертації викладено автором в таких публікаціях:

1. Попытки усовершенствовать систему управления вузовской наукой в 1980-1989 годах // Вестник Харьковского политехнического института. - 1992. - № 6. - С. 37-45. /Співатор В.І. Ніколяенко/.
2. Из опыта работы вузов в новых условиях хозяйствования // Вестник Харьковского политехнического института. - 1992. - № 6. - С. 98-105.
3. Из досвіду діяльності Д.І. Багалія як організатора вузівської науки // Актуальні питання історії України. Тези доповідей перших Багаліївських читань. - Харків, 1992. - С. 30-31.
4. Развитие науки на Харьковщине у XIX - XX сторіччях /матеріали до навч. посібника/. - Харків: ХІПКУ, 1994 р.С.163-169.

Підписано до друку 27.04 94. Формат 60x84 1/16. Обсяг:
1,0 ум.-друк. арк.; 1,0 обл.-вид. арк. Тираж 100.
Замовлення 80 . Безкоштовно.

Дільниця оперативного друку ХДАУ

11-7366

AB 30.225

AB 30.225

Page 1 of 1 page(s) (continued)

The following information is being provided to you for your information and is not intended to constitute an offer of insurance. It is intended to provide you with information regarding the insurance policy and the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.

The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy. The policy is issued to you as the insured. The policy is subject to the terms and conditions of the policy.